

Adamczyk, Jacek

Od poznania do zrozumienia : Polacy, Czesi, Słowacy w XX w. : międzynarodowa konferencja naukowa, Rzeszów, 4-6 grudnia 1997

Dzieje Najnowsze 30/1, 279-282

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Od poznania do zrozumienia. Polacy, Czesi, Słowacy w XX w.

**Międzynarodowa konferencja naukowa,
Rzeszów, 4-6 grudnia 1997**

Spotkanie to zorganizował Instytut Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. W sesji uczestniczyli również członkowie Polsko-Słowackiej Komisji Historycznej PAN. O wysokiej randze, nadanej konferencji przez władze WSP, świadczy udostępnienie na potrzeby obrad Sali Senatu tej uczelni oraz fakt otwarcia konferencji przez rektora WSP, prof. Włodzimierza Bonusiaka.

Początku XX w. dotyczyły dwa referaty. Daniela Kodajova (Bratysława) w wystąpieniu *Prispevok k slovensko-polskym vzťahom na zaciatku storocia* przedstawiła recepcję literatury polskiej (głównie *Quo vadis?* Sienkiewicza) na Słowacji oraz rozwój badań językoznawczych na pograniczu polsko-słowackim. Podkreśliła zmianę charakteru naukowych kontaktów polsko-słowackich od prac poznawczych do zaostrzającego się konfliktu o przynależność etniczną (od 1918 r. — także polityczną) Spisza, Orawy i Czadeckiego. Dylematy polskiej polityki wobec Słowaków przedstawił Jerzy M. Roszkowski (Zakopane) w referacie *Stanowisko «Świata Słowiańskiego» wobec sytuacji Słowaków i Polaków w Królestwie Węgierskim na początku XXw.* Omawiane pismo zgromadziło grupę publicystów słowianofilskich (ale nie prorosyjskich), życzliwych dla słowackiego ruchu narodowego, a niechętnych Węgrom. Ta postawa, mimo postulowanego rozwoju kultury Polaków spiskich i orawskich, prowadziła do konfliktu z budzicielami polskości z kręgu „Gazety Podhalańskiej”, których działalność publiczności „Świata Słowiańskiego” postrzegali jako zbyt prowęgierską i antysłowacką.

Dwoje autorów omówiło długotrwałe zjawiska z dziejów sąsiedztwa Polaków z południowymi sąsiadami. Krzysztof Nowak (Katowice) przedstawił tekst *Czesi i Polacy na Zaolziu po 1920 r. Wzajemne postrzeganie i stereotypy*, obejmujący okres do lat dziewięćdziesiątych. Autor podkreślił rolę konfliktu polsko-czechosłowackiego w kształtowaniu się wzajemnych negatywnych stereotypów u Czechów i Polaków, a także postępujący od lat siedemdziesiątych zanik tych stereotypów, związany z asymilacją zaolziańskich Polaków, w tym z licznymi małżeństwami mieszanymi. Natomiast Marta Melnikova (Bratysława), *Formovanie slovensko-polskych hranic po roku 1918*, przedstawiła dzieje sporu granicznego aż do ostatecznego potwierdzenia przebiegu granicy polsko-czechosłowackiej w układzie z 1958 r. Autorka podkreśliła fakt arbitralnego (tj. bez pytania o zdanie mieszkańców) podziału spornych terenów mimo zapowiedzi zorganizowania plebiscytu tak po I, jak i po II wojnie światowej.

Najliczniejsza grupa wystąpień dotyczyła okresu międzywojennego. Marek K. Kamiński (Warszawa) poświęcił referat *Czesko-polskie rozmowy w Krakowie (21-29 lipca 1919): przy-*

kład pozornego dialogu postawie władz czechosłowackich. Licząc na korzystne rozstrzygnięcie sporu z Polską przez mocarstwa zachodnie, a zarazem nie chcąc być winni zerwania rokowań, Czesi przewlekali pertraktacje, odrzucając wszystkie propozycje polskie i nie przedstawiając własnych. Taktyka ta kontrastowała z polityką polską zmierzającą do rozwiązania istniejących sporów. Janusz Gruchała (Katowice), *Wschodnia granica Polski w opinii czeskich środowisk politycznych 1918-1938*, wskazał na niechęć niemal wszystkich czeskich środowisk politycznych do przyłączenia Kresów Wschodnich do Polski. Przyczyną tego była kolizja między polską obecnością w Galicji Wschodniej a czechosłowacką koncepcją posiadania wspólnej granicy z „odrodzoną «białą» Rosją”, w której Praga upatrywała ważnego partnera politycznego i gospodarczego. Ponadto każdy sukces Polski umacniał jej pozycję w sporze granicznym z Czechosłowacją. Jan Pisuliński (Rzeszów) i Jan J. Bruski (Kraków), w referacie *Stjepan Pencyk i polityka polska na Rusi Zakarpackiej*, przedstawili specyfikę polityczną omawianego obszaru (kształtowanie się świadomości narodowej mieszkańców) i — na jej tle — dążenie polskiego MSZ do osłabienia wpływów ukraińskich przez wspieranie unickiego rusofila S. Pencyka. Autorzy wskazali na nieskuteczność tego dążenia oraz niekonsekwencje polityki polskiej — w lipcu 1938 r. Polska cofnęła poparcie dla Pencyka, pozostawiając wolną rękę Węgrom. Andrzej Essen (Kraków) przedstawił próby poprawienia stosunków polsko-czechosłowackich (*Stosunkipolsko-czechosłowackie 1925-1934. Szanse i zaniebdania*). Jego zdaniem o niepowodzeniu tych prób przesądził pogląd, dominujący w środowisku praskiej elity politycznej, o niecelowości zbliżenia rzekomo bezpiecznej Czechosłowacji do zagrożonej niemieckimi roszczeniami Polski. Grażyna Pańko (Wrocław) w referacie *Przyczynki do dziejów kontaktów młodzieży czeskiej i polskiej. Zjazd skautów w Spale w lipcu 1935 r.* podkreśliła fakt dobrego przyjęcia skautów czeskich na międzynarodowym zlocie skautów, który odbył się w dniach 16-25 VII 1935 w rezydencji prezydenta RP, a także dobre kontakty pomiędzy młodzieżą polską i czeską. Dziejów idei dotyczyło wystąpienie Jarosława Kiliasa (Warszawa) pt. *«Przesadny demokratyzm» jako czynnik określający interpretację polityki polskiej w czeskiej myśli politycznej*. Autor wskazał na brak związku między rozbudowaną filozofią polityczną T. G. Masaryka a jego postrzeganiem polityki polskiej, bazującym głównie na stereotypowym, negatywnym widzeniu Polaków przez Czechów.

Międzywojennego (głównie) okresu dotyczyły wystąpienia poświęcone wybitnym postaciom polsko-czechosłowackiego „pogranicza politycznego”. Alena Bartlova (Bratysława), *Slovensky politik dr Milan Hodza a stredna Európa*, skoncentrowała wywód na planach Hodzy stworzenia federacji państw Europy Środkowej i Bałkanów. Ewa Orlof (Rzeszów), *Karol Sidor I jego polonofilstwo*, podkreśliła konsekwentnie, niezależnie od okoliczności, propolską postawę bohatera swojego wystąpienia. Z kolei Tadeusz Trajdos (Warszawa) w referacie *Władysław Semkowicz wobec Słowacji, jesień 1938 — lato 1939* omówił podjętą przez Semkowicza próbę wykreowania, poprzez kształcenie w polskich szkołach średnich i wyższych, grupy inteligencji słowackiej, charakteryzującej się polonofilstwem i zrozumieniem dla polskich aspiracji terytorialnych na Spiszu i Orawie. Próba ta trwała przez niemal cały okres międzywojenny i zakończyła się niepowodzeniem.

Tadeusz Kisielewski (Warszawa-Bydgoszcz), podobnie jak M. K. Kamiński, zaakcentował w referacie *Koncepcje ustrojowe rządów polskiego i czechosłowackiego w odniesieniu do projektowanej federacji polsko-czechosłowackiej i środkowoeuropejskiej* problem różnicy obu państw w traktowaniu wzajemnych stosunków. Przeciwwstawił instrumentalne traktowanie rządu RP przez Czechosłowaków i podporządkowanie przez nich stosunków z Polską priorytetowi w postaci utrzymania dobrych kontaktów z ZSRR nadmiernie — jego zdaniem — bezkrytycz-

nemu podejściu władz polskich do deklaracji czechosłowackich i niewykorzystanie możliwości poparcia propolskich i antybeneszowskich działaczy, jak M. Hodza czy gen. Lev Prchala. Problematyki wojennej dotyczyło też wystąpienie Włodzimierza Bonusiaka (Rzeszów) *Polityka ekonomiczna III Rzeszy wobec Słowacji i Generalnego Gubernatorstwa. Podobieństwa i różnice*. Autor podkreślił zbieżność polityki Niemiec na obu obszarach związaną z: eksploatacją rolnictwa, rozbudową produkcji zbrojeniowej, rekrutacją robotników do Rzeszy oraz utrzymaniem dodatniego salda wymiany handlowej. Natomiast różnice były pochodną różnego statusu politycznego obu krajów: w eksploatacji Słowacji dominował system zachęt i presja ekonomiczna, a w GG — przymus bezpośredni i administracyjny. Kontynuacją, w pewnym stopniu, tego referatu było wystąpienie Antonii Stefanikovej *Politická a ekonomická situácia na Slovensku a v Poľsku v rokoch 1945-1947*. Porównując sytuację polityczną, autorka skonstruowała relatywnie silną, w porównaniu z Polską, pozycję ruchu komunistycznego na Słowacji. W rezultacie, o ile w polskich wyborach w 1947 r. komuniści — aby wygrać — musieli posunąć się do fałszerstw wyborczych, o tyle na Słowacji wygrali walkę o władzę bez fałszerstw.

Późniejszego okresu dotyczył referat Marii E. Ożóg (Rzeszów) *Kierownictwo KW PZPR w Rzeszowie wobec interwencji wojsk Układu Warszawskiego w CSRS w 1968 r.* Autorka skoncentrowała się na funkcjach wywiadu politycznego (informacje o nastrojach) pełnionych przez rzeszowski KW na terenie obwodu koszyckiego oraz analogicznych funkcjach pełnionych przez aparat partyjny i administrację pogranicznych powiatów wobec sąsiadujących z nimi powiatów słowackich. Referentka podkreśliła dobrą orientację KW w Rzeszowie w sprawach wschodniej Słowacji. Genezie rozpadu Czechosłowacji poświęcony był referat Michala Stefanskiego *Vývoj statopravných vstahov slovenskeho a českého naroda v 60-80 rokoch a zanik spoločného statu*. Omawiając szczegółowo pertraktacje czesko-słowackie z 1992 r., autor podkreślił fakt, że politycy podzielili państwo sami, mimo 2,5 mln podpisów pod petycją o referendum w sprawie podziału. Słowacji lat 90. poświęcone zostało wystąpienie Zbigniewa Leszczyńskiego (Rzeszów) pt. *Najnowsza historia Słowacji w niemieckim czasopiśmiennictwie naukowym*. Referent skonstruował zasadniczo korzystną ocenę istnienia słowackich instytucji demokratycznych przy krytyce elementów ich praktycznego działania (konflikt z mniejszością węgierską, naciski na niezależne media, niejasne zasady prywatyzacji, „szowinistyczna” interpretacja historii).

Nieprzybycie części referentów spowodowało, że badania niehistoryczne reprezentowane były raczej skromnie. Maryla Papierz (Kraków) w referacie *Język słowacki i polski po «Jesieni Narodów»*, omówiła zmiany zaszele w obu językach w wyniku likwidacji reżimu komunistycznego oraz tworzenia instytucji demokratycznych i gospodarki rynkowej w obu krajach. Peter Kasa (Warszawa) przedstawił referat *Powieść oraz film «Tysiącletnia pszczoła» jako wizerunek Słowaka i historii słowackiej w Polsce*. Omówił recepcję polskiej edycji powieści Petra Jarosa oraz nakręconego na jej podstawie filmu, emitowanego przez TVP. Podkreślił dodatni image Słowaków jako ludzi otwartych na świat i bez kompleksów. Charakter mikrograficzny miało wystąpienie Jarmili Premusovej (Ostrawa) *Postkomunistická pohranici obec v ceske casti Horneho Slezka — socialni a prostorove charakteristiky*, będące analizą socjologiczną społeczności zamieszkującej współcześnie rejon Krnova.

Dyskusja, podobnie jak zestaw referatów, zdominowana była przez problematykę historyczną. Ważne w niej miejsce zajął problem pierwotnego (pocz. XX w.) charakteru etnicznego Spisza, Orawy i Czadeckiego oraz zakresu presji asymilacyjnej wywieranej na ludność tych obszarów przez administrację polską i czechosłowacką (P. Kasa, J. Kiliyas, D. Kodajova, M. Melnikova, K. Nowak, J. M. Roszkowski, M. Stefansky, T. Trajdos). Szeroko omówiono

kwestię wiarygodności polityki czechosłowackiej i — szerzej — stosunku czechosłowackiej elity władzy (zwłaszcza T. Masaryka i E. Benesa) do Polski (M. K. Kamiński, J. Gruchała, K. Nowak, A. Essen, T. Kisielewski, G. Pańko). Duże zainteresowanie dyskutantów wzbudziły także postaci: K. Sidora, zwłaszcza jego zachowanie po listopadzie 1938 (A. Bartlova, E. Orlof) oraz M. Hodzy jako konkurenta Benesa do pozycji lidera czechosłowackich władz emigracyjnych w okresie 1939-1940 (T. Kisielewski, A. Bartlova).

Wyniki konferencji podsumowały E. Orlof i A. Bartlova. Organizatorka sesji, Ewa Orlof, nosi się z zamiarem szybkiego wydania materiałów konferencyjnych.

Jacek Adamczyk
Warszawa